

Finszter Géza: Korinek László: Kriminológia I.–II. ¹

A pécsi jogászprofesszor, közeledve 65. életéhez meglepetéssel szolgált a bűnügyi tudományok közvéleménye számára. Megírta az egyetemes kriminológia enciklopédiáját két tekintélyes kötetben. Király Tibor akadémikusé az érdem, hogy Korinek László születésnapján, hála az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara vendégszeretetének, Budapesten a hazai büntetőtudományok művelői lephették meg a szerzőt azzal, ami számára bizonyára a legkedvesebb, hogy méltatták nagyszabású vállalkozását.

A két kötet csakugyan meglepetés. Pedig, aki figyelt már korábban felfedezhette, hogy a statisztikusi vénával megáldott kutató érdeklődése az empiriától fokozatosan a nagy szintézisek irányába fordult. Ezt példázza a 2006-ban megjelent munka, amelyben a bűnről való gondolkodás történelmét dolgozza fel a szerző a bibliai kezdetektől egészen napjainkig. ²

Az kérdés lehet, hogy mi indíthatta a professzort olyan nagyszabású szintézisre, amelyet a Kriminológia I-II példáz. Különösen korunkban, amikor az internet, a világháló az információk elképesztő mennyiségét teszi szinte mindenki számára elérhetővé. Korszerű dolog az, amire Korinek László vállalkozott? A legkorszerűbb! Az információs robbanásnak ugyanis, mint általában a robbanásoknak lehet pusztító hatása is. A mérhetetlen adathalmazban elvesznek a valóban értékes felfedezések, felbomlik a rendszer, feleslegesnek mutatkozik a tudományos alaposság, elenyészik a kutatói felelősség, oda lesz maga a nyelv is, ami nélkül nincs szép, értékes, kiérlelt és jóra készítő gondolat.

Az enciklopédikus vállalkozások rendszerint két ellentétes tartalmú indítással magyarázhatóak.

A nagy összegzések egyik válfaja a tudományokba vetett optimizmus szülötte, egy olyan meggyőződés tárgyiasult megjelenése, ami az emberi megismerés egyetemes diadalát hirdeti, azt a naiv hitet, amely szerint tudásunk maga a győzelem természet és társadalom felett. Már csak össze kell gyűjteni a tengernyi ismeretet, hogy az mindenki számára hozzáférhetővé váljék, a magunk hasznára és gyönyörűségére. Ez a lelkesedés vezette a francia enciklopédisták tollát.

A szintézisek másik változatát az aggályok és a kétségek hozták létre. Ismereteink bizonytalanok, tudásunk korlátok közé szorított, a tudományok nem a megoldások, hanem az újabb és újabb rejtélyek útvesztői felé sodornak, uralmunk a természet és a társadalom felett nagyon is kérdőjeles. Amiként Oswald Spengler írta: „A civilizáció a visszavonhatatlan vég, amely benső szükségszerűségtől hajtva újból és újból beköszönt.”³

Korinek akadémikus könyvének bevezető sorai mintha ezt a pesszimista változatot előlegeznék meg: „*Összességében tehát a kriminológia egy olyan nem tökéletes tudomány,*

1Elhangzott 2011. május 25.-én, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, a Korinek László 65. születésnapját ünneplő tudományos konferencián

2 Korinek László: Bűnözési elméletek, Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2006 Karácsony hava

3 Oswald Spengler: A nyugat alkonya I. kötet, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1995, 67. o.

amelytől sokat vár el a társadalom. Az elvárásokra adott feltételes válaszai nem mindig bizonyulnak igaznak. De még ha igazak is a tanácsok, azokat a társadalom és reprezentánsai nem mindig fogadják meg, mert a belepillantás a társadalom elé tartott tükörbe nem mindig örömteljes.”⁴

A kriminológia rendszertani helyének megtalálása csak tovább fokozza a bizonytalanságot. „Emberrtudomány” és társadalomelmélet egyszerre. A szerző emberrtudományt említ, közelítve a természettudományok világához, amelyben a valóság tényeinek megismerése, a tételek igazolása és a tudás gyakorlati alkalmazhatósága sokkal egzaktabb lehetőségeket nyújt, mint azt a társadalom mérnökei valaha is remélhetnék. De van további baj is! Vajon az a kriminológia, amelyet Szabó András szavaival szólva, egy időben kell kriminálpszichológiaként és kriminálszociológia gyanánt művelni, nem veszíti-e el véglegesen a kapcsolatát a tétéles jogtudományokkal, a bűnügyi normatan világával, noha eredetileg annak szolgálatára született?

Korinek munkájában ezek a kérdések nem maradnak megválaszolatlanul. Egyfelől már az I. kötet bevezetője bemutatja a bűnügyi tudományoknak azt a mintázatát, amely világos eligazítást nyújt a kriminológia helyéről és a rokon diszciplínákhoz fűződő viszonyáról. Másfelől egy olyan történeti ívet bont ki az olvasó előtt, ami nem csupán megerősíti a kriminológiának a bűnügyi tárgyú tanításokhoz fűződő rokonságát, hanem annak teljes geneziséét is bemutatja. Megvilágosítja a tény, miszerint ez a fejlődéstörténet az európai kontinens jogi gondolkodásban zajlott le, és azokat a hagyományokat erősítette, amelyekhez a hazai tudományos fejlemények Vámbéry Rusztem kriminológiájától Hacker Ervin munkásságán át napjaink teljesítményei is hozzájárultak. (A könyv emellett bőséges adalékkal szolgál ahhoz a jelenséghez is, amelyet úgy jellemezhetünk, mint a szociológiai megalapozású amerikai kriminológia térnyerését az Atlanti óceánnak ezen a partvidékén.)

Annak a zsidó-keresztény kultúrának a gyökerei, amelyekből a modern felfogás kinőtt itt keresendőek Európában. A katolikus katekizmus szerint, amiként azt a szerző bemutatja, az emberek újra meg újra visszaélnek szabadságukkal, rendre megsértik mások jogait, és elbuknak abban a „lelki harcban”, amit a jó és a rossz közötti választás jelent a számukra. A vétek valláserkölcsei értelmezése csak kiindulása Korinek László gondolatmenetének, alkalom arra, hogy a bűnügyi tudományok megszületésének társadalmi-politikai feltételeiről értekezzen. Ezek a feltételek a polgárosodással alakultak ki. Főbb állomásai az egyház és az állam szétválasztása, az égi és a földi normák világos elkülönülése, a civil társadalom és a politikai állam megkettőződése voltak. Az emberi létnek a büntetőjogi tilalmakat áthágni kész sötét oldaláról máig érvényes tanításokat a XVIII. századtól tarthatunk számon, és akkor is kizárólag az európai szellemtörténetben. Nagy fájdalomra a büntető jogászoknak, minthogy ezt a hátrányukat soha nem tudják ledolgozni a polgári jogot művelő kollégáikkal szemben, akik kétezer esztendő örökségével gazdálkodhatnak.

A bűnözési elméletek hosszú sora Cesare Beccaria Milanóban született jogász 1764-ben megjelent könyvével kezdődött, amelyben már együtt volt a modern büntetőjog minden kelléke. Az emberi törvények nem mindenhatóak, sőt a norma majdnem olyan tökéletlen és esendő, mint az, aki megsérti. A bűn elviselhetetlen, vele szemben az állam nem maradhat tétlen. Cselekednie kell, akkor is, ha a múlt megismeréséhez egyetlen igazságszolgáltatás sem

4 Korinek László: Kriminológia I. kötet, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 15. o.

rendelkezik a „mindentudás” eszközével. Ha azonban a jogalkotást bölcsesség hatja át, elvárható, hogy a polgárok „féljék a törvényt”. De csakis azt – írja Korinek – és ne a hisztérikusan cselekvő hatalmat, amelyik elképzei magáról, hogy önkényesen alkothat, módosíthat és alkalmazhat büntetést, nem a közösség javára, hanem a maga uralmának megtartására. A bűnös bűnhődjék, de az eljárás maga ne okozzon súlyosabb sérelmet, mint a bűncselekmény, amely ellen fellép. Ha a büntető per a tisztességes eljárás szellemében zajlik, alkalmas lesz arra, hogy megszegyenítse a mások ellen súlyosan vétkezőt. Beccaria a kínvallatás megszüntetését követelte, és arra figyelmeztetett: a gyanúsított nem vesztheti el emberi méltóságát, a védekezés joga nélkül nincs tisztességes eljárás. Munkássága minőségi fordulatot hozott, egy új értékrendet hirdetett, amelynek a csúcán az egyes ember méltósága foglal helyet. (Ahogyan G. B. Shaw mondta: az emberiség minden áldozatot megérdemel, kivéve az emberáldozatot!) Persze a világnak ez a rendje csak nagyon nehezen tör utat a maga számára, de a folyamatot, amit két évszázad szörnyűségei sem tudtak elsöpörni, a büntető jogalkotás és törvénykezés területén Beccaria munkássága indította el.

Kriminológiát csak ott érdemes és lehetséges művelni, ahol a büntetőjog nem az önkény eszköze, hanem az erkölcsi parancs állami tiltássá emelése, és a büntető eljárás nem a törvényerőre emelt kegyetlenség, hanem az igazság megismerésének legbiztosabb útja, a törvényesség érvényre juttatása. A büntető anyagi- és eljárási jog tudománya eredményezte azt a dogmatikát, ami alapul szolgált a nagy és sikeres XIX. századi európai kodifikációs mozgalom számára. Ebben a folyamatban ott találni a jeles magyar teljesítményeket, az 1878. évi Büntető Törvénykönyvet, és az 1896. évi Büntető Perrendtartást.

Korinek könyve figyelmezteti a kriminológust arra, hogy ne hanyagolja a társ bűnügyi tudományok nyomán követését, mert ezzel azt kockáztatja, hogy a dogmatika is fűtyülni fog a bűn társadalomelméletére. Itt nem kölcsönös lenézésre, hanem nagyfokú összefogásra van szükség. A könyv bűncselekmény-fogalomról szóló fejtegetései három megközelítést javasolnak.⁵ A *formális büntetőjogi* fogalom „jogi entitásként” írja le a deliktumot, a „*természetes*” bűncselekmény meghatározása a jogi és az erkölcsi tilalom harmóniáját emeli ki, a materiális bűncselekmény kategória pedig azt a fejlődést ábrázolja, ahogyan a kezdetben mesterségesnek tűnő tilalmak megkapják erkölcsi aranyfedezetüket, más szabályok kikopnak a kódexből, miközben új veszedelmekkel szemben az állam kénytelen lesz bevetni a büntető szankció „ultima ratio” funkcióját.

A modern büntetőjog épp, hogy működésbe lépett és máris tapasztalnia kellett a saját korlátait. Az egyik ilyen akadály a „kell” és a „van” közötti ellentmondás. A büntető szabály óhaj, az elkövetett bűncselekmények tömege pedig maga a keserű valóság. Ennek a valóságnak a feltárásához a jogdogmatikának nincs eszköze. Ez a feladat a kriminológiára várt. A fő kérdés az, hogy mi készíti az embereket arra, hogy újra meg újra vétsenek a büntető tiltások ellen. Az oksági kriminológia erre keresi a választ immáron több mint száz év óta.

A bűnözés valóságának tanulmányozásához a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás szállította a vizsgálgandó tárgyat, a leleplezett bűnt. És itt a bűnügyi tudományok egy újabb problémába

⁵ Korinek: Kriminológia I., 15. o.

ütköztek. A tilalmi norma általános, absztrakt és a jövőre szóló prognózis, míg az elkövetett bűn a múlt egyedi, egyszeri „triviális” ténye, aminek nem csupán a megismerése okoz nehézséget. (Ez szülte a kriminalisztikát, szinte napra ugyanakkor, amikor az első kriminológiai munkák megjelentek.) A jogalkalmazó számára a minősítés fundamentuma a törvényi tényállás, de ezzel még nincs megoldva semmi! Amikor az igazságszolgáltatás praxisa szembe találja magát a jogeset egyediségével, akkor fel kell ismernie, hogy az állami büntető igény érvényesítése nem egyszerű minősítés, hanem alkotó munka, ami komoly szakmai tudást és felelősségvállalást is jelent. Az a törvénykezés, amelyik ezeket nélkülözi, nem lehet sem igazságos, sem hatékony. A felelősség kerülése rossz üzenet a jogalkotáshoz, mert minden újabb és újabb társadalmi jelenségre új törvényi tényállás kreálására biztat, ami végül a jogbiztonságot, a büntető fenyegetés kiszámíthatóságát is alássa. De téved az a jogalkotás is, amelyik a kodifikációban a bírói hatalom korlátozását fedezi fel. Ezzel ugyanis nem csupán hatalmába keríti, hanem tönkre is teszi az igazságszolgáltatást, amelyiket bölcs törvényekkel éppenséggel arra kellene biztatnia, hogy az függetlenségével a társadalmi rendeltetésének megfelelően éljen. Mindezeket az összefüggéseket a kriminológia ismerte fel a legvilágosabban, és ezért terjesztette ki kutatási tárgyát a jogszabályalkotásra, valamint a bűnüldöző és igazságszolgáltatási szervezet működésére. Így született a kontroll kriminológiája. Ezt nevezi a szerző interakcionista paradigmának, ami magában foglalja az állam definíciós hatalmát (a jogalkotást), a szelekciós hatalmat (a bűnüldözést) és a stigmatizációs hatalmat (az igazságszolgáltatást).⁶

A büntetőjog valóságának a mindennapok valóságával történő szembesítése során Korinek enciklopédiája nem kerüli meg a kérdést: kiket és hogyan büntet az állam? A bűnüldöző és igazságszolgáltatási szervek válaszstratégiáinak összességéről a kriminálpolitikáról van szó, amelynek elméleti szintézise sokak szerint szintén a kriminológia tudományára váró feladat.

A könyv bevezető gondolatai világosan összefoglalják azt a működési területet, amelyet a szerzőnek birtokba kellett vennie ahhoz, hogy kriminológiai lexikonja teljes legyen. Nem is véletlen, hogy a kutatási tárgy ilyen kiterjesztése nyomán Korinek számára irányadó Günter Kaiser meghatározása: „*A kriminológia a bűnözésről, a bűnelkövetőről és a negatív deviáns viselkedésről, valamint ezek ellenőrzéséről létező tapasztalati tudás rendszerezett összessége. A tudományterület olyan alapfogalmakkal dolgozik, mint a bűnözés, bűnelkövető és bűnözési kontroll, de hozzátartozik az áldozattan és a bűnmegelőzés is*”⁷ Ez a meghatározás akár tartalomjegyzéknek is tekinthető.

A Kriminológia I. kötete az általános rész, amely a kriminológia első nagy iskoláitól elvezeti az olvasót napjaink kockázat-társadalomról szóló tanításáig. A klasszikus tanításokban, miként Beccaria már említett korszakos könyvében is, természetes egységet alkot a bűn büntetőjogi fogalma és annak társadalmi megjelenése a bűnös emberi magatartás. Ez az összhang a tettarányos büntetésben, a szabad akaratra építkező bűnfelelősségben és a büntetés – újra Szabó Andrást idézve – szimbolikus „becsületfosztó” értelmezésében fejeződik ki. Az erkölcs nevében fellépő állami büntető hatalomnak azonban magának is erkölcsösnek kell lennie ahhoz, hogy üzenete a társadalom épülésére szolgáljon. Ezen a ponton Korinek

6 Korinek, im, 20. o.

7 Korinek, im, 19. o.

akadémikus a klasszikus tanítások legfontosabb értékeire hívja fel a figyelmet, és arra, hogy ezek az értékek napjainkban ismét különös jelentőséget kapnak: *„Az anyagi jog, az eljárás és a büntetés-végrehajtás területén egyaránt olyan értékeket ismertek fel és közvetítettek a gyakorlatnak a klasszikusok, amelyek mind a mai napig meghatározó elemei a jogalkotásnak és a jogalkalmazásnak. Amikor pedig a szervezett bűnözés, a terrorizmus vagy más veszélyes jelenségek elleni harcra hivatkozva ezen értékek lerombolása kerül napirendre, akkor Beccaria és társai „életre kelnek”: érveiket és helyenként valóban bámulatosan kristálytisztá, kikezdetlen logikai felépítésű gondolataikat használni tudjuk és használni kell a lopakodó új ordas eszmék ellenében.”*⁸

A XIX. század két fejleménye jelentősen hozzájárult a bűnről és a bűnös emberről szerzett ismeretek gyarapításához. Egyfelől a társadalom szövetét boncolgatva született meg a szociológia, másfelől az ember fizikai lényébe a természettudományok hatoltak mind mélyebbre, sokszor valóságos boncasztalon. Korinek krimibe illő fordulatossággal írja le a torinói börtönorvos Lombroso döbbenetét, amikor egy kivégzett rablógyilkos koponyájának felnyitásakor az agyban felismerni vélte az alacsonyabb rendű állatokra jellemző rajzolatokat. Minden készen állt a született bűnöző teóriájához, amelyben a vétkes „nemének elfajzott válfaja”. A szellemtörténet tele van ilyen tévedésekkel, amelyek a büntető tudományokat sem kímélték.

Közben a szociológusok is szorgalmasan dolgoztak. Arra figyelmeztettek, hogy a társadalmi igazságtalanságok bünt gerjesztenek, ezért „a jó szociálpolitika a legjobb kriminálpolitika”, amint a német remekjogász Franz von Liszt a XIX. század végén oly bölcsen megjegyezte. Az okkutatás lelkes hívei azt remélték, hogy felismeréseik a bűnözés elleni küzdelem leghatásosabb fegyverének bizonyul, de csatlakozniuk kellett. Nem csodafegyver, de fontos és nélkülözhetetlen eleme a társadalom védelmét szolgáló küldetésnek.

A XX. század a bűnözési elméleteket újabb munícióval gazdagította. A mikrobiológia megfejtette a genetikai kódot, a pszichoanalízis a lelki életbe szállt alá. A szociológia a kulturális környezet konfliktusainak megismerésével kínált magyarázatot a kriminális cselekményekre. A kétféle megközelítés szintézisére a legkülönbélebb kontroll elméletek tettek kísérletet. A bűnözésnek a globális kockázatok közötti elhelyezése már a XXI. század fejleménye. A pécsi jogtanár új könyvének lapjain megjelennek a helyreállító igazságszolgáltatás nemzetközi tapasztalatai és a hazai kriminológia legkiválóbb képviselői, akik a bűnmegelőzés és a büntetést helyettesítő alternatívák kutatásában értek el kiemelkedő eredményeket.

A Kriminológia II. kötete akár a hagyományos különös részi témák foglatának is tekinthető, de a szerző szintetizáló szemléletmódja ezekben a fejezetekben is nyomon követhető. A fiatalok bűnözése alkalmat ad a gyermeki lét majd minden fontos jellemzőjének bemutatására. A családi környezet, az oktató vagy nevelő iskola, az óvó szigor és a követelés nélküli szeretet pedagógia vonatkozásai csakúgy megjelennek, mint a fiatalok büntetőjogának formálódása, amely a kriminológia támogatása nélkül nem születhetett volna meg. Az intézmények sorában tudósítást kapunk a fiatalok bíróságáról, ami nálunk 1913-

8 Korinek, I. kötet, 45. o.

ban alakult, és ezek szerint – ismerve az új büntetőeljárás szabályozást – nem éli meg a száz esztendő jubileumát, a különböző javító-nevelő kísérletekről és a gyermekbűnözés helyzetéről, a kábítószer terjedését akadályozó stratégiákról és azok időnkénti váltásairól, amikor is hol a kriminalizálás, hol pedig a gyógyítás kap nagyobb hangsúlyt.

Hasonlóan teljességre törő az erőszak és a bűnözés kapcsolatának tárgyalása. A hagyományos élet elleni támadások jogi értékelése mellett találkozhat az olvasó az agresszió-kutatás legújabb eredményeivel, valamint az ok-nélküli bűncselekmények jelenségével, amelynek riasztó esetei megmagyarázhatatlan feladványok a pszichológusok és a kriminológusok számára. Nem maradhatott ki a tematikából az etnikai alapú gyűlölködés mind erősebb erőszakteremtő hatása és a média valóban vitatott, de legalábbis kétes szerepe sem.

A vagyon elleni és a gazdasági bűncselekmények kriminológiája ugyancsak bővülni látszik a jogi személy büntetőjogi felelősségének felmerülésével, valamint a bűncselekményből származó jövedelmek tisztára mosására irányuló törekvések büntető eszközökkel történő akadályozásával, a pénzmosás üldözésével.

A szexualitás és a bűnözés kapcsolatának tárgyalása legalább annyira a bűn ősi formáihoz tér vissza, amennyire a mai kor adottságaira is figyelmet fordít. A prostitúcióval való, jelek szerint eléggé kilátástalan hatósági küzdelem mellett, megjelenik a zaklatás kriminalizálása, ami ugyancsak kétes kimenetelű megoldása a gyakran lelki zavarokra visszavezethető zátonyra futott élethelyzeteknek.

A hatalom kriminológiája címet viselő fejezet eredetisége abban van, hogy nem csupán a klasszikus állam elleni deliktumok elemzésére terjed ki, hanem a legitim erőszak monopólium gyakorlásának olyan kudarcait is elemzi, mint amelyeket a 2006 őszi budapesti zavargások és azok rendőri kezelése mutatott. Az is szerzői lelemény, hogy ebben a körben tárgyalja a korrupciós cselekményeket is, amelyeknek a hivatali formái ténylegesen a hatósági szervek hibás működésének is tekinthetőek.

A szervezett bűnözés bemutatása során annak hazai kialakulását is követhetjük, de talán a legszokatlanabb az, hogy kriminológiai szakmunkákban igen ritkán találni olyan mélyreható elemzéseket, mint amelyekkel Korinek László a szervezett bűnözés elleni küzdelem titkosszolgálati módszereit helyezi górcső alá.

A terrorizmusról szóló fejezet a maga tárgyi súlyában korunk legnagyobb fenyegetései között említi ezeket a támadásokat, elismeri azt is, hogy ezek a támadások elérhetik a háborús konfliktusok méreteit, amikor a katonai és a rendőrségi erők együttes alkalmazására is szükség lehet, mégis amellet érvel, hogy a büntetőjog legyen a terrorcselekmények leküzdésének alkalmas eszköze anélkül, hogy ne kelljen feladni a büntető jogalkalmazás alkotmányos értékeit, a törvényességet és a humánusot.⁹

A közrend elleni bűncselekmények tárgyalása alkalmat ad arra, hogy áttekintést kapjunk a közrend és a közbiztonság valamint a belső rend és a köznyugalom fogalmairól, amelyeknek társadalmi értéke nem vitatható, meghatározásuk azonban felettébb bizonytalan, arról az

⁹ Korinek, II. kötet, 429. o.

alkotmánybíróság is csupán annyit állapíthatott meg, hogy e definíciók „tudományos viták tárgyai”. A legrészletesebb elemzésre ebben a kategóriában a kábítószerrel elkövetett bűncselekmények kerültek.

A különös részt a közlekedési bűncselekmények és a katonai büntetőjog bemutatása teszi teljessé.

A kétkötetes munka záró gondolatai a kriminológia jövője körül járnak. Korinek László enciklopédiája ebben a tekintetben több tanulságot hordoz. Először talán azt, hogy kétszáz esztendő kriminológiai elméletei igazolták, közülük egy sem volt felesleges szószaporítás, a maga helyén valamennyi hozzájárult a bűnről szerzett tudásunk gyarapításához, másodsor az is igaz, hogy e tanok egyike sem törhet kizárólagosságra, egyik sem büszkélkedhet azzal, hogy a társadalom védelmének leghatékonyabb módszerét fedezte fel. Ami pedig a bűnre adott állami válaszokat illeti, az alkotmányos büntető anyagi és eljárási jog garanciái nem elavult kacatok, hanem az emberi méltóságot tisztelő, a múltbéli igazság megismeréséhez vezető egyedül járható út, amely a történelem tanúsága szerint a maga humánumával sokkal nagyobb biztonságot képes nyújtani, mint az embertelenségnek azok a gazdag formái, amelyeket ugyanaz az emberiség hozott létre, amelyik a tisztességes eljárás eszméjét is megteremtette. Ami azt illeti ez eléggé nyugtalanító helyzet, mert ezek szerint bármikor visszatérhetünk a büntetőjog középkorába. Hogy ez ne következhesen be, nos ahhoz Korinek László kétkötetes Kriminológiájára is szükség van.